

§ 44. Роля пакрытанасенных раслін у прыродзе і жыцці чалавека. Ахова раслін

Роля пакрытанасенных у прыродзе. Пакрытанасенныя расліны разам з іншымі раслінамі з'яўляюцца галоўнымі вытворцамі арганічнага рэчыва. Расліны, і ў першую чаргу пакрытанасенныя, забяспечваюць ежай усе жывыя арганізмы планеты. Акрамя таго, яны з'яўляюцца пастаўшчыкамі кіслароду, які неабходны большасці арганізмаў для дыхання. Кветкавыя расліны з'яўляюцца неад'емнай часткай ландшафтаў і фарміруюць аблічча нашай планеты.

Значэнне пакрытанасенных раслін у жыцці чалавека. Пакрытанасенныя расліны, як вы ўжо ведаеце, адыгрываюць найважнейшую ролю ў жыцці чалавека, паколькі яны забяспечваюць яго прадуктамі харчавання і кармамі для жывёл.

Акрамя культурных раслін, чалавек выкарыстоўвае ў ежу ў якасці кармоў для жывёл і ў іншых мэтах многія дзікарослыя расліны.

Расліны з'яўляюцца сыравінай для розных галін прамысловасці: дрэваапрацоўчай, фармацэўтычнай, харчовай. Яны выкарыстоўваюцца для пабудовы дамоў і іншых збудаванняў, у суднабудаванні.

З цэлюлозы, якая ўваходзіць у састаў абалонак клетак раслін, робяць паперу, кардон, драўняна-валакністыя пліты.

У кары многіх дрэў ёсць коркавая тканка, якая складаецца з мёртвых клетак, запоўненых, як правіла, паветрам. Такая тканка надзейна ахоўвае расліны ад неспрыяльных умоў. Яна дрэнна праводзіць цяпло і не прапускае ваду, таму што абалонкі клетак гэтай тканкі насычаны асобым воданепрымальным рэчывам. Такую тканку ў некаторых дрэў можна зрэзаць без шкоды для расліны. З кары *коркавага дубу*, напрыклад, робяць коркі для бутэлек і лёгкія, пругкія абліцавальныя пліты, якія не прапускаюць ваду і паветра.

Аднак першы «ўраджай» высокаякаснага корка можна атрымаць толькі тады, калі коркавы дуб дасягне ўзросту не менш за 50 год.

Многія расліны ўтрымліваюць рэчывы з моцным пахам. Гэтыя рэчывы выдзяляюць з раслін і выкарыстоўваюць для вытворчасці духоў. Многія расліны знаходзяць прымяненне пры вырабе лекаў. Кветкі, лісты, сцёблы або плады некаторых раслін выкарыстоўваюцца ў якасці востравадарных дабавак пры прыгатаванні ежы.

Прыгожаквітнеючыя расліны выкарыстоўваюцца для ўпрыгожвання паркаў, сквераў, прысядзібных участкаў. Пакаёвыя расліны адыгрываюць важную ролю ў азеляненні жылых і службовых памяшканняў. Прырода робіць жыццё людзей больш гарманічным. Яна з'яўляецца крыніцай натхнення і творчасці для чалавека.

Для задавальнення сваіх патрэб чалавек вырошчвае многія расліны. Культывуюць расліны ў адкрытым і закрытым (ахаваным) грунце. Вырошчванне ў **адкрытым грунце** звязана з кліматычнымі ўмовамі, таму сяўба насення і збор ураджаю праводзяцца ў вызначаныя тэрміны. Вырошчванне ў **закрытым грунце** не звязана з тэмпературнымі і іншымі ўмовамі навакольнага асяроддзя і можа весціся цэлы год. Закрытым або ахаваным грунтам называюць спецыяльныя памяшканні, абсталяваныя для стварэння штучнага клімату, спрыяльнага для росту раслін. Да іх адносяцца цяпліцы і парнікі. У цяпліцах і парніках незалежна ад сезону ствараюцца найлепшыя ўмовы для росту і развіцця раслін (асвятленне, тэмпература, вільготнасць). У закрытым грунце вырошчваюць *таматы, агуркі, перац, капусту, суніцы, радыску, салату, кроп, пятрушку* і інш.

У сучасных умовах у цяпліцах многія расліны вырошчваюць без глебы на штучным пажыўным асяроддзі. Такі спосаб вырошчвання раслін носіць назву **гідрапоніка**.

У залежнасці ад падачы пажыўнага раствору да каранёў раслін адрозніваюць водную культуру (уласна гідрапоніку), субстратную культуру (расліны вырошчваюць на цвёрдых замяняльніках глебы — субстратах, якія перыядычна змочваюць пажыўным раствором) і паветраную культуру (аэрапоніку).

Ахова раслін. Багаты і разнастайны раслінны свет нашай краіны. Аднак многія віды раслін становяцца рэдкімі або наогул знікаюць, перш за ўсё па віне чалавека. Яго інтэнсіўная гаспадарчая дзейнасць — высечка лясоў, узворванне зямель, асушэнне балот, будаўніцтва дарог, гарадоў, прадпрыемстваў, здабыча карысных выкапняў — істотна змяняе натуральнае асяроддзе пражывання многіх відаў раслін. Гэта адмоўна адбіваецца на стане расліннага покрыва, збядняе яго відавы састаў. За апошнія 100—150 гадоў з расліннага свету (флары) Беларусі знікла каля 100 відаў.

З парушэннем прыроднай гармоніі пагаршаюцца натуральныя ўмовы жыцця дзейнасці самога чалавека. Менавіта таму неабходна навукова абгрунтаваная ахова прыроднага асяроддзя, яго відавой разнастайнасці.

Для вырашэння гэтай найважнейшай праблемы распрацоўваюцца і прымяняюцца меры па практычнай ахове рэдкіх і знікаючых відаў, вылучаюцца спецыяльныя тэрыторыі з розным рэжымам аховы — запаведнікі, нацыянальныя паркі, заказнікі.

У **заповедніках** падтрымліваюцца ўмовы, якія спрыяюць захаванню ўсяго прыроднага комплексу ў натуральным стане. На іх тэрыторыі забаронена ўсялякая гаспадарчая дзейнасць. Тут не ўзворваюць зямлю і не скошваюць траву. У заповедніках нельга паляваць, рыбачыць, збіраць грыбы і ягады.

Нацыянальным паркам з'яўляецца тэрыторыя, на якой у значнай ступені абмежавана гаспадарчая дзейнасць чалавека, звязаная з выкарыстаннем аб'ектаў прыроды. Аднак на-

ведваць нацыянальныя паркі з мэтай турызму і прагулак, як правіла, дазваляецца.

На тэрыторыі нашай краіны дзейнічаюць два запаведнікі: Бярэзінскі біясферны і Палескі дзяржаўны радыяцыйна-экалагічны, а таксама чатыры дзяржаўныя нацыянальныя паркі: Белавежская пушча, Браслаўскія азёры, Прыпяцкі, Нарачанскі.

Для аховы асобных відаў раслін і жывёл створана больш за 50 заказнікаў рэспубліканскага і некалькі соцень мясцовага значэння. Агульная плошча ахоўных тэрыторый у нашай краіне складае больш за 1500 тыс. га, або каля 7,2 %, усёй тэрыторыі рэспублікі.

Вы ўжо ведаеце, што для інфармавання насельніцтва пра рэдкія і знікаючыя віды жывых арганізмаў створаны Чырвоныя кнігі. **Чырвоная кніга** — гэта афіцыйны дакумент, які змяшчае сведкі пра рэдкія віды і тыя, што знаходзяцца пад пагрозай знікнення. У кнізе прыведзеныя кароткія звесткі пра іх біялогію, распаўсюджанасць і іншыя дадзеныя. У Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь уключана, напрыклад, 172 віды кветкавых раслін, 34 віды імхоў і г. д. Сярод іх — *хвоц вялікі, дзераза баранец, сальвінія плаваючая, піхта белая, валяр'ян двудомны, званочак шыракалісты, гарлачык белы, купальнік горны, цыбуля мядзведжая (чарамша), сон лугавы* і інш. (мал. 217).

Неабходна памятаць, што ахова навакольнага свету — гэта справа кожнага чалавека. Перш чым сарваць кветку, зламаць галінку або злавіць матылька, варта падумаць, а ці так гэта неабходна. Трэба памятаць, што жыццё кожнай істоты такое ж каштоўнае, як і тваё ўласнае, і ніхто не мае права яго адбіраць. Жыццё — гэта самая вялікая каштоўнасць на Зямлі! Захаванне і прымнажэнне жывой прыроды — залог дабрабыту нашага і будучых пакаленняў людзей.

Мал. 217. Расліны, якія занесены ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь: а — хвошч вялікі; б — дзераза баранец; в — піхта белая; г — валяр'ян двухдомны; д — купальнік горны; е — званочак шыракалісты; ж — цыбуля мядзведжая; з — сон лугавы

Вывады. ■ Расліны адыгрываюць найважнейшую ролю ў прыродзе і жыцці чалавека, яны забяспечваюць жывыя арганізмы арганічнымі рэчывамі і кіслародам. ■ Расліны з'яўляюцца сыравінай для многіх галін прамысловасці, выкарыстоўваюцца для азелянення памяшканняў, гарадоў і пасёлкаў. ■ Расліны патрабуюць рацыянальнага выкарыстання і аховы.

- ?** **Праверым сябе.** 1. Якое значэнне маюць расліны ў жыцці чалавека? 2. Да чаго прывядзе некантраляваная гаспадарчая дзейнасць чалавека? 3. Якія меры прадпрымае чалавек па ахове прыроды і рацыянальнаму выкарыстанню раслінных рэсурсаў? 4. Як кожны з вас можа ўдзельнічаць у ахове раслін? 5. Чым запаведнік адрозніваецца ад заказніка?

1. Здаўна на Беларусі нарыхтоўвалі бярозавы сок, бярэсту, вербавыя лозы, ліпавае лыка, смалу сасны (жывіцу). Падзяліце гэтыя промыслы на групы па меры нанясення ўрону раслінам. 2. Высветліце, якія «чырвоначыя» віды раслін растуць у вашай мясцовасці. Якія меры для іх аховы прадрымаюцца?